

۲۰۱۰۶۰۷

۱۹۰۱۱/۲۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جمهوری اسلامی ایران در

ادراک‌های رهبران روسیه

الهه کربایی

استاد مطالعات منطقه‌ای دانش‌نامه تهران

عقیقه عابدی

دانش‌آموخته روابط بین‌الملل

صندوق حمایت از پژوهشگران

سرشناسه

: کولائی، الهه (طبرستانی)، ۱۳۳۵ -

Koolaei, Elahe (Tabarestani)

عنوان و نام پدیدآور

: جمهوری اسلامی ایران در ادراک‌های رهبران روسیه / الهه کولایی، عقیفه عابدی.

مشخصات نشر

: تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری

: ۳ص: نمودار.

شابک

: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۳۶۸-۲

وضعیت فهرست نویسی

: فیا

یادداشت

: کتابنامه:ص. ۳۱۷-۳۰۱.

موضوع

: ایران -- روابط خارجی -- روسیه

موضوع

: Iran -- Foreign relations -- Russia

موضوع

: روسیه -- روابط خارجی -- ایران

موضوع

: Russia -- Foreign relations -- Iran

موضوع

: ایران -- روابط اقتصادی -- روسیه

موضوع

: Iran -- Foreign economic relations -- Russia

موضوع

: روسیه -- روابط اقتصادی -- ایران

موضوع

: Russia -- Foreign economic relations -- Iran

موضوع

: ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸ -

موضوع

: - Iran -- History -- Islamic Republic, 1979

موضوع

: روسیه -- سیاست و حکومت -- ۱۹۹۱م. -

موضوع

: -Russia (Federation) -- Politics and government -- 1۹۹۱م. -

شناسه افزوده

: عابدی، عقیفه، ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده

: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات

رده بندی کنگره

: ۹۷۸/۶۰۰/۱۳۳/۳۶۸

رده بندی دیویی

: ۳۷/۵۵۰۴۷

شماره کتابشناسی ملی

: ۵۳۸۷۳۹۶

♦ نام کتاب: جمهوری اسلامی ایران در ادراک‌های رهبران روسیه

♦ مؤلف: الهه کولایی - عقیفه عابدی

♦ ناظر چاپ: احمد آرش

♦ ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران

♦ طراح جلد: سعید صحابی

صفحه آرا: قاسمی

♦ لیتوگرافی: زاویه نور

چاپ و صحافی: رامین

♦ قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

♦ نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۷

ISBN:978-600-133-368-2

♦ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۳۶۸-۲

www.jahat.ir

♦ نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶ - ۱۳۱۴۵

en.jahat@gmail.com

♦ تلفن: ۶۶۹۵۴۳۶۸ تلفکس: ۶۶۴۶۴۹۴۱

♦ تلفن مراکز پخش: ۶۶۹۵۵۷۵۳-۶۶۹۵۴۳۶۸ خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست

۳.....	مقدمه ناشر
۱۱.....	مقدمه
۱۵.....	فصل اول / طرح کلی کتاب
۲۳.....	فصل دوم / ادبیات پژوهش
۲۴.....	جهان بینی روسی
۳۰.....	نگاه روسیه به ایران
۴۱.....	ایران و روسیه از نگاه دیگران
۵۲.....	روسیه در آثار ایرانی ها
۵۹.....	فصل سوم / چارچوبی نظری برای سیاست خارجی روسیه و مسئله ایران
۵۹.....	مقدمه
۵۹.....	رویکرد نظری به سیاست خارجی روسیه
۶۰.....	واقع گرایی نوکلاسیک و سیاست خارجی روسیه
۶۵.....	مدل واقع گرایی نوکلاسیک نوع یک و دو
۶۷.....	واقع گرایی نوکلاسیک و سیاست خارجی روسیه
۶۸.....	تغییر ساختار و پیامدهای سیستمی
۷۰.....	تداوم و تغییر در سیاست خارجی روسیه
۷۴.....	امنیت در پیرامون روسیه و بحران های جدید منطقه ای
۷۶.....	تحولات بین المللی و جنگ های نیابتی
۷۸.....	نتیجه

فصل چهارم / تحول در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه	۷۹
مقدمه	۷۹
ابعاد نظری سیاست خاورمیانه‌ای روسیه	۸۳
درک رهبران روسیه از خاورمیانه	۸۶
۱- جنبه‌های داخلی تحول در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه	۸۸
- گفتمان‌های غالب در دستگاه تصمیم‌گیری	۸۸
- احیاء غرور ملی با تمرکز بر منافع ملی و ارتقاء اعتبار بین‌المللی	۸۹
- جنبه‌های منطقه‌ای تحول در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه	۹۰
امنیت خارج نزدیک	۹۱
بازیابی جایگاه روسیه در جهان اسلام	۹۳
تامین منافع اقتصادی	۹۳
۲- مؤلفه‌های مطلقه‌ای مؤثر در سیاست روسیه	۹۴
مسلمانان	۹۵
عامل ژئوپلیتیک	۹۵
عامل انرژی	۹۷
مؤلفه ساختاری سیاست منطقه‌ای روسیه	۱۰۱
موج‌های دموکراسی‌خواهی	۱۰۳
عمل‌گرایی در خاورمیانه	۱۰۴
ولادیمیر پوتین و مسایل خاورمیانه	۱۰۵
روابط روسیه و عراق	۱۰۸
روابط راهبردی با سوریه	۱۱۱
گسترش روابط با عربستان	۱۱۵
اهمیت اسرائیل در سیاست روسیه	۱۱۷
نگاه ژئوپلیتیکی به ترکیه	۱۱۸
۳- جنبه‌های بین‌المللی تحول در سیاست خاورمیانه‌ای روسیه	۱۱۹
انترگذاری فرامنطقه‌ای بر توازن منطقه‌ای	۱۲۰
نتیجه	۱۲۱
فصل پنجم / تأثیر اوراسیاگرایی بر روابط روسیه با ایران	۱۲۳
مقدمه	۱۲۳

۱۲۵	اوراسیاگرایی و روسیه پسا شوروی
۱۲۸	۱- گرایش های سیاسی در روسیه
۱۳۰	اندیشه های الکساندر دوگین
۱۳۲	محورهای اندیشه دوگین
۱۳۳	- نظریه اوراسیایی و نو اوراسیاگرایی
۱۳۶	- نظریه عصر مشقت
۱۳۷	- مفهوم ژئوپلیتیک از دیدگاه دوگین
۱۳۷	- تفسیر دوگین از جهانی شدن و چندقطبی گرایی
۱۳۹	- نژاد در اندیشه دوگین
۱۴۰	- ضدیت با غرب
۱۴۰	- نظریه چهارم سیاست
۱۴۲	- موعودگرایی و اسلام
۱۴۵	ایران در اندیشه اوراسیایی دوگین
۱۴۷	همکاری های منطقه ای ایران و روسیه
۱۴۹	۲- ایران و روسیه در اوراسیای مرکزی
۱۵۳	چارچوب های نوین همکاری های ایران و روسیه
۱۵۴	نتیجه
۱۵۵	فصل ششم / تأثیر عامل بین المللی در روابط ایران و روسیه
۱۵۵	مقدمه
۱۵۹	روابط ایران و آمریکا
۱۶۱	تحولات روابط روسیه و آمریکا
۱۶۳	پیامدهای یازده سپتامبر
۱۶۴	پیامدهای انقلاب های رنگی
۱۶۴	انقلاب های عربی
۱۶۶	بحران سوریه
۱۶۸	اوکراین
۱۷۰	اسرائیل
۱۷۲	آسیای مرکزی و قفقاز
۱۷۳	بنیادگرایی

۱۷۴.....	دریای خزر.....
۱۷۶.....	گروه‌های اسلامی جهادی.....
۱۷۸.....	نظامی شدن دریای خزر.....
۱۷۹.....	پرونده هسته‌ای ایران.....
۱۸۱.....	تأثیر تحریم‌های بین‌المللی.....
۱۸۳.....	نتیجه.....
۱۸۵.....	فصل هفتم / فراز و فرود روابط ایران و روسیه، ۲۰۱۷-۱۹۹۲.....
۱۸۵.....	مقدمه.....
۱۸۷.....	فروپاشی اتحاد شوروی؛ آغاز روابط جدید تهران و مسکو.....
۱۹۱.....	جایگاه ایران در اوراساگرایی پوتین.....
۱۹۴.....	مدودیف و احمدی نژاد.....
۱۹۶.....	بازگشت پوتین.....
۱۹۸.....	ابعاد روابط دوجانبه.....
۱۹۹.....	مانع‌های توسعه روابط ایران و روسیه.....
۲۰۱.....	نتیجه.....
۲۰۳.....	فصل هشتم / روابط اقتصادی ایران و روسیه.....
۲۰۳.....	مقدمه.....
۲۱۰.....	سطح‌های روابط اقتصادی روسیه و ایران.....
۲۱۰.....	۱. ملی.....
۲۱۲.....	فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی (ICT).....
۲۱۲.....	مواد شیمیایی و پتروشیمی.....
۲۱۲.....	کشاورزی و دامداری.....
۲۱۴.....	میوه و تره بار.....
۲۱۴.....	خشکبار.....
۲۱۵.....	گوشت.....
۲۱۵.....	همکاری‌های صنعتی و تکنولوژیک.....
۲۱۷.....	گردشگری.....
۲۱۹.....	حوزه مالی و بانکی.....

۲۲۱	حوزه انرژی
۲۲۲	حوزه حمل و نقل
۲۲۲	حوزه گمرکی
۲۲۳	امور کنسولی
۲۲۴	کمیسیون های مشترک و شوراهای تجاری
۲۲۷	۲- ملاحظه های منطقه ای روابط دو کشور
۲۲۸	ملاحظه های انرژی
۲۲۹	۳- سطح بین المللی
۲۳۰	جایگاه انرژی در سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران
۲۳۱	راهبرد انرژی روسیه
۲۳۲	سیاست انرژی ایران پس از توافق جامع هسته ای
۲۳۲	اتحادیه اقتصادی اوراسیا
۲۳۴	راهروی شمال- جنوب
۲۳۵	همکاری های ایران و روسیه بعد از تحریم غرب
۲۳۶	مانع های گسترش روابط اقتصادی ایران و روسیه
۲۳۶	نتیجه
۲۳۹	فصل نهم / روسیه و برنامه هسته ای ایران
۲۳۹	مقدمه
۲۴۲	گشایش نیروگاه بوشهر
۲۴۵	مسائل مؤثر در همکاری هسته ای ایران و روسیه
۲۴۶	جایگاه منطقه ای و بین المللی ایران
۲۴۷	تأثیر عامل بین المللی
۲۵۰	نقش آمریکا
۲۵۳	نقش عامل های ژئوپلیتیکی
۲۵۵	نارسیایی انگیزه اقتصادی
۲۵۷	تفاوت ایدئولوژیک
۲۵۸	گفتمان های هویتی زمینه ساز عامل های مؤثر
۲۶۰	نتیجه

۲۶۳	فصل دهم / تحول در ادراک‌های رهبران روسیه نسبت به ایران
۲۶۳	مقدمه
۲۶۳	۱- روابط ایران و روسیه در دوره اتحاد شوروی
۲۶۴	۲- دوره پسا شوروی
۲۶۵	شواهد و اسناد تحول در نگرش رهبران روسیه
۲۶۶	۳- دیدگاه‌های رئیس جمهوری روسیه
۲۶۷	دیدگاه‌های وزیران روسیه
۲۷۱	دیدگاه‌های نمایندگان دومای روسیه
۲۷۵	دیدگاه‌های نمایندگان روس
۲۷۸	اسناد سیاست خارجی و آیین نظامی روسیه
۲۸۲	نتیجه
۲۸۵	نتیجه
۲۹۹	منابع
۲۹۹	فارسی
۳۰۴	انگلیسی
۳۱۴	روسی
۳۱۷	نمایه

مقدمه

روابط جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه در سال‌های گذشته با افت و خیز بسیار همراه بوده است. در جریان تحولاتی که در سیاست خارجی روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی شکل گرفت، روسیه به سرعت سیاست خارجی خود را بازسازی کرد. در این چارچوب، نگرش‌های حاکم بر سیاست خارجی روسیه نسبت به دگرگونی‌های قابل توجهی را پشت سر گذاشته است. انتظار رهبران غرب‌گرای روسیه از همراهی همه‌جانبه با آمریکا، با نتایج قابل قبولی همراه نشد. گسترش روابط با جمهوری‌های بازمانده از فروپاشی اتحاد شوروی و با نشت روسیه به خاورمیانه در سرعت بخشیدن به دگرگونی تأثیرگذار بوده است. این منطقه از دوران اتحاد شوروی عرصه‌ای برای پاسخ به دغدغه‌های ژئوپلیتیکی روسیه بوده است. حضور حدود ۲۰ میلیون مسلمان در روسیه، اهمیت رابطه با کشورهای اسلامی را برای روسیه آشکار ساخته است. بنابراین سیاست خارجی روسیه بسیار زود بازسازی شد و به سوی گسترش روابط با کشورهای این منطقه رفت. از نیمه دهه ۱۹۹۰، رابط روسیه با ایران در مسیر گسترش مداوم قرار گرفت. این روابط تا حد زیادی با ملاحظات جهانی، انتقال ایران و آمریکا در ارتباط بوده است. در پرتو این دگرگونی‌ها، روسیه توانسته از رابطه روبه گسترش با ایران، زمینه‌های گوناگون در روابط با آمریکا بهره‌برداری کند. مجموعه‌ای از عامل‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، بر روابط روسیه با ایران تأثیر گذاشته است.

در این کشور و در میان رهبران آن درباره ایران، ادراک‌ها و ایستارهای گوناگونی وجود داشته است. در جریان تحول در سیاست خارجی روسیه، روابط با ایران نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده است. در دهه پس از فروپاشی اتحاد شوروی، در برداشت‌ها و ادراک‌های رهبران روسیه از خود و دیگران، دگرگونی‌های درخور توجهی پدید آمده است. در نخستین ماه‌های پس از جدایی روسیه از دیگر جمهوری‌های تشکیل دهنده اتحاد شوروی، رهبران غرب‌گرای این کشور توسعه همه‌جانبه روابط با اروپا و آمریکا را هدف قرار داده بودند، اما شکل‌گیری رخدادهای گوناگون پیرامون روسیه و برآورده نشدن انتظارات آنان، سبب شد تا اوراسیاگرایی در روسیه طرفداران بیشتری پیدا کند. جمهوری اسلامی ایران در ابتدا «عامل تعهد اسلام» به‌آورد شده بود، اما با تحولات سال‌های بعد ظرفیت‌ها و امکانات

گسترده تأمین منافع روسیه در مسیر گسترش روابط با جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفت. جمهوری اسلامی ایران در مرزهای جنوبی روسیه و در همسایگی جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز، در تأمین منافع روسیه در مناطق مسلمان‌نشین آن و نیز جمهوری‌های مورد اشاره، امکانات و ظرفیت‌های شایان توجهی دارد.

روابط ایران و روسیه، بر بسیاری از دگرگونی‌های منطقه و نیز فرامنطقه‌ای تأثیرگذار بوده است. در این روابط، رویکردهای آمریکا و سیاست‌های آن در برابر تهران و مسکو و در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز تأثیری ویژه داشته است که نوسان‌هایی در روابط ایران و روسیه را سبب شده است. رهبران روسیه با فروپاشی الگوی توسعه کمونیستی، غرب‌گرایی را محور سیاست‌ها و رفتارهای خود قرار داده بودند و جایگاه ایران نیز بر همین اساس در سیاست خارجی روسیه تعیین شد. با دگرگونی در سیاست خارجی روسیه روابط آن با آمریکا، جایگاه ایران نیز در دیدگاه رهبران روسیه تغییر کرد. تغییر نگرش از غرب‌گرایی به اوراق‌گرایی و پیوند با سیاست واقع‌گرایی پوتین، این کشور را در مسیر واقع‌گرایی قرار داده است.

برخلاف برخی تصورهای رایج، در چرخش اساسی در روابط روسیه و آمریکا و آثار آن بر ایران، پس از انتخاب دونالد ترامپ به‌زودی مشعر شد محدودیت‌های ساختاری و مشکلاتی که رهبران دو کشور به‌سادگی قادر به حل و فصل آن نیستند. اما آن تحول اساسی در روابط دو کشور را به شدت زیر تأثیر قرار داده است. در سال‌های پسافروپاشی اتحاد شوروی، بارها تلاش دو کشور برای بهبود روابط، با در نظر گرفتن موانع ساختاری برآمده از ژئوپلیتیک روسیه و ملاحظات جهانی آمریکا، تحول اساسی ایجاد نشد. ملاحظات روسیه در مناطق پیرامونی آن در جمهوری‌های بین‌المللی اتحاد شوروی مانند اوکراین، جمهوری آذربایجان و گرجستان و یا مسائلی مانند استقرار سامانه دفاعی آمریکا در نزدیکی مرزهای روسیه و به‌ویژه سیاست‌های خاورمیانه‌ای روسیه، تحول جدی در این روابط را با دشواری اساسی روبه‌رو ساخته است. برخی امیدوار بودند که انتخاب ترامپ، روابط ایران و روسیه را در مسیر تغییر قرار دهد.

بی‌تردید ایران و روسیه حوزه‌های گوناگونی از منافع مشترک دارند. مباحثه‌های روسیه بارها تأکید کرده‌اند فقط منافع دائمی دارند و دوستان و متحدان دائمی ندارند. به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن تاجر مسلک بودن ترامپ، می‌توان انتظار داشت که در مورد مسائل مختلف منطقه، شرایط تعامل دو کشور فراهم‌تر شود. در واقع، همانند سال‌های گذشته، هر جا که منافع این کشور ایجاب کند، در تعامل یا تقابل با سیاست‌های آمریکا رفتار خود را در رابطه با ایران تنظیم می‌کند. ملاحظه منافع ایران از سوی روسیه، ملاحظه‌ای ساده شده و غیر واقعی است. پیش از این هم موضوع «باز شروع» روابط آمریکا و روسیه، به سیاست‌پایداری در تنظیم روابط دو کشور تبدیل نشد و بسیار سریع با موانع ساختاری توسعه روابط دو کشور روبه‌رو شد. بنابراین با تداوم حوزه‌های همکاری و ستیزش میان دو کشور، می‌توان انتظار داشت که بده و بستان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی دو کشور تداوم یابد.

روس‌ها در دوره‌های مختلف از ایده پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای حمایت کردند، ولی اینکه روس‌ها مدافع ایران در پیوستن به این سازمان باشند، برآورد درستی نیست. آن‌ها به خوبی می‌دانند که ایران برای تأمین نیازها و منافع این کشور مزایای گوناگونی دارد که از آن‌ها غفلت نخواهد شد. با این حال، روس‌ها بارها نشان داده‌اند که اولویت آن‌ها مسائل بین‌المللی، رابطه با آمریکا و نه توجه به دغدغه‌های جمهوری اسلامی است. روند اتمام نیروگاه اتمی بوشهر و تحویل موشک‌های اس ۳۰۰، در این زمینه شواهد کافی ارائه می‌کند. در مسائل خاورمیانه دو کشور هم‌پوشانی شایان توجهی در مواضع خود داشته‌اند که هر یک بر پایه منافع خود آن را دنبال کرده‌اند که با سیاست‌های گسترش طلبانه آمریکا در تقابل قرار می‌گیرد. نظر می‌رسد که همانند تجربه‌های دیگر در مورد مسائل مختلف، در این زمینه نیز روسیه شریک قابل اتکایی نیست و بیشتر شاهد نزدیکی‌های تاکتیکی و نه راهبردی هستیم.

این کتاب نتیجه تلاش گروهی از پژوهشگران مسایل ایران و روسیه در دانشگاه تهران است که در چارچوب یک طرح پژوهشی برای «تدوین پژوهشگران ریاست جمهوری با نگارنده که مجری آن بوده، همکاری کردند. فعالیت ارزنده کتابسید طهره حسینی و دکتر حمیدرضا عزیزی اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور و دانشگاه شهید بهشتی در شکل‌گیری ساختار اصلی این پژوهش و بررسی ادبیات مربوط به آن بسیار سازنده بود. همکاری سیده عابدی، هادی زرگری، سارا روا و بهناز اسدی کیا در انجام پژوهش‌های لازم در بخش‌های مختلف این کتاب، شرایط مناسبی را برای استدلال ابعاد گوناگون همکاری ایران و روسیه در بیش از دو دهه گذشته، بسیار تأثیرگذار بوده است. فرشته مشهدی رفیع، پیمان کاویانی فرو سیما مرادی تبریزی پژوهشگران مرکز مطالعات اوراسیای مرکزی در دانشگاه تهران نیز در نهایی‌سازی این پژوهش بسیار کوشیدند. از همه آنان سپاسگزاری عمیق خود را اعلام می‌کنم و همه نارسایی‌ها در نتیجه نهایی این پژوهش را بر عهده می‌گیرم. امید است انجام این پژوهش برای به‌نمایش گذاشتن تصویر در حال دگرگونی ایران در نگاه رهبران روسیه، به تأمین منافع ایرانیان و بهره‌گیری لازم در نهادها و دستگاه‌های مربوط یاری رساند.